

ERDÉLYI MÚZEUM

X. kötet.

1893.

VIII. füzet.

Adalékok Ázsia s Kelet-Európa ethnographiájához a IX-ik s X-ik században.

(Első közlemény.)

A következőkben megkísértem az ázsiai főbb népek és országok s néhány Volga-parti nép ethnikus jellegét, történetét, közállapotát lehetőleg röviden vázolni, a IX-ik évszáz második felén elkezdve, a X-ik évszáz végeig.

Azon időszakban, melyben a magyarok Atelkuzuból új hazát keresni nyugat felé indultak, tehát a IX-ik évszáz vége felé, a bagdadi khalifák hatalma már jelentékenyen hanyatlott. Az abbassidák uralkodó házából azon időben, midőn őseink az új hazát elfoglalták, a nagy kiterjedésű arab birodalom felett *Mutaded* uralkodott (meghalt 902-ben, Kr. u.; l. *Masudi* „Kitáb Murûg stb.“ cz. műve CXXIII-ik fejezetében). Kortársa a byzanti trónon böles *Leo* (meghalt 911-ben), s az orosz fejedelmi széken *Oleg* volt (879—912). *Mutaded* után fia *Maktafi-Billah* következett, kit atyja halála napján, egy hétfőn, nyolcz nappal a II. *robi* vége előtt, kiáltottak ki khalifának; hat évig uralkodott. Az iráni tádsikoknak *) a tulajdonképeni Perzsiában s egész az Indusig nem sok bajokba került magokat az erőtelen bagdadi khalifák uralma alól felszabadítani. Ilyen két uralkodóház a buidáké nyugaton (Sirazban) s a sãmánidáké keleten, a kiknek Bokhara volt fővárosok. Az egykori sãmánidák oxusontúli tartományaiban az arab nyelv helyét a XII-ik évszázban a perzsa foglalta el, ez okból *Mohammed Nersakhi* nagybecsű művét Bokhara helyrajzáról s történetéről, melyet szerzője arabul írt s 943-ban fejezett be Kr. u., ferghanai *Abu Nasr Ahmed* a XII-ik évszáz elején perzsára fordította le, hogy a lakosság széles köreiben

*) *A tádsik* név a *Kudatku Bilik* cz. uigur műben az irani népelemet a törökkel bizonyos ethnikus ellentétben tünteti fel.

olvashassák. I. *Ismail* (uralkodott 892-től 907-ig K. u.; előbb *Mavarunnahar* és Khârizm kormányzója volt) s II. *Nasr* (914—943) sâmanida házbeli fejedelmeknek nagyérdemű vezirje *Dseihani* Khorasan kereskedését a samanida birodalom határain messze túl terjesztette, kiváltkép északnak. Ez a vezir feleszámú utazót küldött a távoli tartományokba, megtudni, micsodás az út, a melyen az arra vállalkozó azokba az országokba eljuthat s hogy a különböző földrészeknek miben áll legfőbb gazdagságok, milyen természetű, szokású, vallású nép lakja azokat. Az így összegyűlt számos adat segítségével *Dseihani* egy nagy földrajzi munkát szerkesztett össze, melynek *Kitab el-mesalik fi merifat el-memalik* címet adott. (L. *Hadsi Khalfa* bibliogr. szótárát az *El-mesalik* felíratú cikkben.) Ezen nagy gondal írt műben nép-, terményrajz, physikai geographia, országisme, itinerariumok és történelem foglaltatnak. Fájdalom! az eredeti munka elveszett, de *Edrisi* XII. sz. arab geogr. művében számos adat és egész leírások vannak ebből merítve s más arab írók is, így *Ibn-Haukal*, *Mokaddasi* és mások, gyakran hivatkoznak reá s még gyakrabban hivatkozás nélkül használják fel adatait. *El-Dseihani* II. *Nasr* kiskorúsága alatt, két éven át, a fejedelemnek gyámja s mintegy uralkodó társa volt s neve *Muhammed*, az ezen időbeli sâmanida rézpénzekben is előfordul az emir neve mellett. Ezek a pénzek messze elterjedtek s az Oroszbirodalom, Skandinavia, Északnémetország különböző vidékein nagy számmal találtattak, jeléül a sâmanida birodalom azon földrészeket lakott népekkel folytatott élénk kereskedésének ¹⁾. 943-ban I. *Nuh* volt e birodalom emirje, 956-ban I. *Abd-ul-melik*; egy későbbi emir I. *Mansur* volt, ki után II. *Nuh* következett. *Nersakhi* említett munkáját 943-ban I. *Nuh* akkori emirnek ajánlotta, a ki a samanida házból való fejedelmek negyedike volt. Khorasan s Transoxiana legfontosabb városai *Bokhara*, *Samarikand*, *Sas* (*Taskend*), *Balkh* (a régi Βάκτρα), *Nisabur* mind a samanida birodalomhoz tartoztak s ezek mind-egyikében verettek samanida pénzek, a melyeknek bélyegeit tudvalevőleg a Volga melléki bolgárok is használták *Bulgar* és *Suvar* városok pénzverőiben. ²⁾ A samanidák a bagdádi khalifák névleges

¹⁾ Ezen pénzek felírásai kufikus betűkkel írvák.

²⁾ L. *Frühn*: „Drei Münzen der Wolga-Bulgharen aus dem X. Jahrhundert n. Ch.“ cz. értekezését.

fenhatóságát elismerték ugyan, s ennek pénzeiken is kifejezést adtak, az emir neve mellé hozzá téve a khalifa nevét, mir-dazonáltal, ha valamely khalifa kikiáltásával elégedetlenek voltak, azt el nem ismerték s neve helyett a megelőzőt használták pénzeiken, ¹⁾ így tettek *Muti*-val, kit hosszú időn át nem akartak khalifának elismerni, s kinek neve helyett pénzeiken 946-tól egész 956-ig eldődje *Mus-tekfi* neve fordul elő.

A huikuk *Ilek* nevű fejedelme 999 körül Kr. u. vetett véget a samanidák szépen virágzott birodalmának, ²⁾ kiknek történetét *Mirkhond* perzsa történész írta meg, a ki Khorasanban született s Kr. u. 1470 körül élt. (L. „Historia Samanidarum“ cz. művét; kiadta *Wilken*). — A buidák szintén nagy hatalomra tettek szert s azt a bagdádi khalifákkal nem egyszer éreztették, így emirjök *Muis ed-Daula* az előbb említett Mustekfit trónjától 946-ban megfosztotta s helyébe Mutit kiáltotta ki khalifának. A buidák és samanidák közt gyakori volt a viszálykodás; 956-ban a buida emir *Rukn ed-din* a samanida I. *Abd-ul-melik*-kel békét kötött. A buida uralkodó ház történetét szintén *Mirkhond* írta meg. (L. „Mirchond's Geschichte der Sultane aus dem Geschlechte Bujeh von Wilken.“) Egy a samanidák udvaránál alacsony sorsból nagyra emelkedett török eredetű emir, kit *Alp-Tekin*-nek hítták, Kabultól délre Gaznában (jelenleg *Gasni* vagy *Gisni* a kabulistáni főnsík legmagasabb részében) a X-dik évszázad második felében egy hatalmas dynastia alapítója lett, mely Ázsia történetében 977-től 1184-ig a gaznavidák neve alatt szerepel. L. *Mirkhond* „Historia Ghasnavidarum“ cz. művét; (kiadta *Wilken*). Az egykori Gazna, melyet a számos szent sír miatt, melyekhez a hívők a távoli s közeli mohammedhitű országokból zarándokútat tettek, második *Mediná*-nak neveztek, most pusztá hely, tele romokkal. — Khorasántól északra a törökök uralma terjedt, kik közt a guzzok harcziás népe tűnt ki. A seldsukok, kik a XI-ik és XII-ik évszázadban egy hatalmas birodalmat alkottak, mely *Rey* (a régi *Páγzi*) és *Isfahan* perzsa városoktól keletre keletészaki irányban *Samarkand* (régen *Marakanda* Sogdiané fővárosa) felett egész a *Taras* vagy *Talas* folyóig, illetőleg a *karakitaiok* tar-

¹⁾ L. *Frühn* id értekezésében.

²⁾ L. alább.

tományaig terjedt, akkor még a Merv és Balkhtól Bokhara felé terjedő pusztákon tanyáztak, az oghuz vagy guzz khánságtól délre. ¹⁾ *Mirkhond* perzsa író a *Melik-Nameh* „királyok könyve“ tekintélyére támaszkodva, azt írja *Seldsukról*, hogy Bokharából, még pedig *Dsend* környékéről indult Samarkand meghódítására. (L. „Mirkhondi Hirtoria Seldschukidarum. Persice ed. Dr. J. A. Vullers“ Giessen, 1837. a 4-ik lapon. L. ö. h. v. Vámbéry „Das Türkenvolk“ (Lipcese, 1885 az 595-ik lapon.) *Toghrul Beg*, *Seldsuk* unokája, Khorasan *Nisabur* nevű városát tette birodalma fővárosává s az általa meghódított városokban az islam terjesztője s békezü pártfogója volt. *Kaim* bagdádi khalifa a hatalmas *Toghrul* béget *emir ul-Umeran*nak koronáztatta, a ki aztán birodalma fővárosát Ispahánba tette át. A seldsukok az oghuzok törzseiből valók s ezeket, a mint a török népek genealogusa *Resid ed-din* perzsa író (meghalt 1318-ban) *Dsamii el-tavárich* cz. munkájában olvassuk, régen *türkmen*-eknek nevezték. ²⁾

Ibn-Haukal arab geographus szerint (920 körül élt) a guzzok fővárosa *Ferghana* volt a Jaxartes partján, s a Jaxartesnek az Araltóba való beömlésénél egy másik városuk épült *Jangi Kend* „új város“ név alatt. (*Jangi* altai alak, a mely helyett a többi török nyelvjárásban *jengi*-t mondanak.) A *Kend* szó, a mely, mint az idézett városnévből látjuk, a török nyelvben lakóhelyet jelent, a magyarban is bír ilyen jelentéssel. *Nagy*- és *Kis-Kend* két község neve Kis-Küküllőmegyében, *Kendy* egy 1234-iki okmányban. A guzzok a tőlök keletre lakó *kanglik* (Κάγγαροι) és *karlukok*tól egész nyugati szomszédaikig, a kazarokig, ezen nagy terület urai voltak. A tőlük nyugatnak terjedő földrész az Aral-tó déli partvidékeitől a Kaspi-tenger keleti partjáig *Kharizm*-nak neveztetett (régii perzsa *Huvarazmi*), a mely tartománynév hazai krónikáinkban *Corosmina* alakban fordul elő. (L. a. „Képes Krónika“ X-ik fejezetében, hol e tartomány lakosai *Corosmini*-knek neveztetnek.) Az oghuz vagy guzz törzsekből a kúnok (a byzanti íróknál *Oūzoi*) már régebben kiváltak s a *Desti Khazar* „Kazar pusztá“ nevű területen át a Kaspi-tenger északkeleti partjai körül tanyázó besenyők (arabúl

¹⁾ Az osmanlik tudvalevőleg a seldsukok utódai.

²⁾ L. Vámbéry id. m. 385, 386-ik lapjain.

bedsnaq, gr. Πατζινάκττ) északi szomszédságába vonultak, honnan aztán ezektől kizavartatván, velek mintegy megcserélték szállásaikat. *Ibn el-Atir* (szül. Kairóban 1254-ben) szerint a guzzok *El-Mahdi* uralkodása alatt (775—785) a *tagazgaz*-ok (helyesebben *tughzguz*-ok)¹⁾ szomszédságából húzódtak volna Transoxaniába. A *tughzguzzok* némelyek szerint a későbbi uigurokkal egyazon nép lett volna. (L. alább.) A guzzok törzseiről *Ibn el-Atir* megjegyzi, hogy ezek két nagy szakaszra oszoltak, u. m. az *ucsuk* és *buzuk* szakaszra, melyek közül az gyakori háborúikban a sereg balszárnyát, ez jobb szárnyát alkotta.²⁾ A kara-kirgizeknél a kettős felosztás a *sol* „bal“- és *ong* „jobb“ szakaszra mai nap is érvényben van. A guzz törzsek tömegesebb vándorlása nyugat felé a *kara-kitaiok* azon vidékeken való feltűnésével kezdődik, hol az előtt a *kanglik* (vagy *kangarok*) és *karlukok* tanyáztak, u. m. a *Balkas* és *Issikul* tavak közt, a *Thien-san* hegyláncztól északra s az *Ala-kul* és uigurok lakta területtől nyugatra. A *kanglik*, mint *Konstantinos Porphyrogenetos*ból tudjuk, a besenyők három előkelő törzsét alkották, régi időkben pedig a *kangar* név a besenyők közneve volt, melyet jeles eredetőknek s vitézségöknöknek köszönhetnek: οὗ δὲ Πατζινάκται οἱ πρότερον Κάγγαρ ἐπονομαζόμενοι (τοῦτο γὰρ τὸ Κάγγαρ ὄνομα ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ ἀνδρείᾳ ἐλέγετο παρ' αὐτοῖς) κ. τ. λ.³⁾ *Klaproth* a guzzokat azon törzsekkel azonosította, melyeket a khinai írók *kiu-su*-nak vagy *ku-sü*-nek (*kuz*) nevezték s ha ez az azonosítás helyes, a név eredetileg „szekér hajtó“-t jelentene, mert *kiu* a khinai nyelvben szeke- ret teszen. Ez esetben a guzzok az *Altin-Tag* hegység és a *Lob-Nor* tó környékéből, a Gobi pusztától délnyugatra, húzódtak volna északnyugat felé. *Zakarija Ben Muhammed el-Kazwini* perzsa kosmograph (meghalt 1283-ban Kr. u.) a guzzok későbbi történetéről tudósít azon időről, a mikor a Kaspi-tengertől keletre *Kharizm* s *Khorasan* közt tanyáztak a seldsuk szultánok fennhatósága alatt. Azt mondja rólok, hogy nagy turk nemzet s keresztények. A tudósítás utóbbi része általánosságban nem felel meg a historiai valóságnak, de az igen is lehet, hogy azon időben, a melyről *Kazwini* szól, fe-

1) A *tughzguzzok* fővárosa *Kusan* volt a *Thien-san* hegyláncztól délre s a *Tarim* folyótól északra.

2) L. M. Th. Houtsma „Die Ghuzenstämm“ 220 l.

3) L. K. P. „De adm. imp.“ cz. könyvét.

jedelmeik és többen közülök a fejedelem példájára a keresztény valláson voltak. Már a VIII-ik évszáz első felében *Herat*, *Samarkand*, *China*-ban érsekségek voltak s Samarkand a guzzok lakta földrész szomszédságába esett.

Kasgar-ban a kereszténység szintén gyökeret vert s ott a püspöki szék még a tizennegyedik évszázban fennállott, s a kereszténység innen vette útját a távoli Kathaiba. Nestorianus keresztények voltak azok, kik a középkor kora évszávaiban az evangéliomat keleten terjesztették s a keresztény tudománnyal együtt egyszersmind a syr estrangelo írás ismeretét is, melynek az uigur és mongol írás graphikus változatait alkotják. *Haytum* püspök arról tudósít, hogy az ő idejében, tehát a XIII-dik évszáz végén, az uigurok országában még sok előkelő volt a keresztény valláson.¹⁾ A lyoni 1245-ben tartott zsinat azt határozta, hogy ferenczrendű és dömés hittérítők keletre küldessenek s IV. Innocencz pápa csakugyan többeket közülök útnak is indított.

Ulagu mongol khán IV. Orbán pápához intézett levelét egy *János* nevű magyar ferenczrendi vitte meg: *Johannes de Hungaria*. 1307-ben a ferenczrendi *Giovanni da Montecorvino* neveztetett ki a khinai bizodalomban pekingi érseknek (*Kambalekh* = Peking). A ferenczrendi *Jerómos*-t kaffai püspöknek nevezte ki 1317-ben XXII. János pápa s püspökségéhez tartozott mindjárt 1317 óta az egész *Kipcak*; később e nagykiterjedésű egyházmegye székhelye áttétegett *Serai*-ba.²⁾ Perzsiában a dömés rend működött, így a tebrizi első érsek perugiai *Franco* dömés volt; az almalechi püspökség a jelenlegi Dsungariában ezen érsekséghez tartozott. (L. mindezekre nézve Cornelio Desimoni „I conti dell' Ambasciata al Chan di Persia nel MCCXCII“ cz. művét Genua, 1879).

A kazar fejedelem már 856 tájon III. Mihály byzanti császártól keresztény tanítókat kért s maga Constantinus, a thessaloniki születésű híres hittérítő, ment a kazar földre a császár rendeletéből. Constantinus 856 körül *Kherson* városában volt egy ideig, hogy ott a kazar nyelvet megtanulja, s aztán úgy indult hittérítői útjára.

¹⁾ L. Vámbéry Armin „Uigurische Sprachmonumente stb.“ cz. műve 14-dik s 15-dik lapjain.

²⁾ A ferenczrendieknek egyik klostromuk Kaukasia *Madsar* nevű városában volt.

Istakhri szerint a Volga mentén lakó bolgárok 922 előtt keresztények lettek volna s *Ibn Haukal* szerint is, a ki geographiai munkáját 976 körül írta, Bulgária belsejében keresztények is laktak. A guzzok *Kazwini* szerint egész *Szindsar Meleksah* fiának koráig a seldsuk szultánoknak hódoltak, ekkor a guzzok és seldsukok közt harczt ütött ki, mely előbbieket győzelmével végződött. Ezután Khorasanba törtek be s azt kirabolták. Mind ez történt 1153-ban Kr. u. (L. erről bővebben Mirkhondnál „Historia Seldschukidarum“ című művében; kiadta Vullers). A khalifák bagdádi török testőrei legnagyobb részt guzzok voltak, kiket a gyakori harcok alkalmából a khalifa seregének győztes vezérei magokkal Bagdába vittek s kik ott saját magok közül választhatták a belölők alkotott testőrség fejét, a ki egyedül csak a khalifának engedelmeskedett. Ez a testőrség idő múlva oly hatalmas lett, hogy a bagdádi trónról a fejedelmet leteheték s mást kiálthattak ki helyébe. Ezek közül azok, kik hazájokba visszamentek, ott az iszlamnak terjesztői lettek.

Salur, Dagh khán („a hegy fejedelme“) utóda, a *Syr-Daria* és *Amu-Daria* közt, a seldsukoktól északkeletre terjedő birodalmában kétezer családdal együtt 965-ben Kr. u. Mahommed vallására tért. Fia *Musa* számos klastromot s mecsetet építtetett.¹⁾ Azért kellett egy kissé bővebben foglalkoznunk a guzzokkal,²⁾ mert úgy a kúnok, mint a besenyők az ő törseikből valók. — A guzzoktól keletre lakó *karlukok* királyát nem *khakan*-nak, mint a többi török népét, hanem *Ibn-Khordadbeh* szerint *dsabghujeh*-nek nevezik. A karlukokról *Kazwini* Repiczky János fordításában így szól: „Turk nép. Földük huszonöt napi járásnyi. Kicsapongó és zsarnok nép, elannyira, hogy egyikök a másikat megrohanja, s a paráznság nálok szembeszökő. Bírnak koczka-játékot s egyikök társával koczkat vet, a játékra nejét, nővérét, anyját és leányát teszi s a meddig a játék-helyen vannak, szükséges, hogy a vesztett fél kiváltassék, ha pedig a játékszíntől elváltak, akkor a nyertesnek joga van ahoz, a mit nyert, s eladja őket, mint valami árút tetszése szerint. Hölgyeik szé-

¹⁾ *Th. D'Olesza* „Histoire de l' Empire Ottoman“ (Konstantinápoly, 1871) I. k. 13-ik lapján.

²⁾ A *guzz* név második z-je, mint Houtsma helyesen jegyezte meg, a sémi nyelvek trilitterismusból vette eredetét. A byzanti írók ezt a nevet tudvalevőleg *uz*-nak írják.

pek, de gonoszok is. A férfiakban kevés a szerelemföltés, mert a fejedelemnek neje és testvére az utascsoporthoz megy s az ott levők közül választ egyet magának, s elvezeti őt házához és magánál ad neki szállást és jól tartja, mi alatt férje és rokonai segítik a nőt és a körül sűrögnek, a mi neki szükséges. A meddig a vendég nála van, mindaddig férje be sem megy hozzá. Eledelök borsó és lencse, kölesből pedig részegítő italt készítenek. A húst csak beszóztan eszik. Öltözetök gyapjúból áll. Van templomuk, *melynek falain régi királyaiknak alakjaik láthatók*. A templom oly fából épült, melyen a tűz nem fog, s e fa nálok nagymennyiségű. E tartományban ezüstér van, melyből az ezüstöt higany által hozzák ki. — —

— — — — Van nálok zöld kő, melyet imádnak, és mikor folyamodnak hozzá, marhát vágnak le számára stb. ¹⁾ A karlukokról több arab és perzsa író szól, így *Masudi*, *Ebu Dolef*, *Gurdezi*, *Resid ed-Din*. A Transoxaniában lakó mohammedánok a karlukokkal részint *Taras*, részint *Özkend* városán át közlekedtek. *Grigoirew* azon nézetten van, hogy a karlukok a khinai írók által említett *tukiu*-kkal egyazon nép volna. ²⁾ — A kirgizek a X-dik évszázban az Irtis eredetétől kelet felé, az Altai hegység vidékeiben tanyáztak. *Istakhri* szerint a *kaimakok* törzsei választják el a kirgizeket (*khirkhiz*) a guzzoktól. *Ibn-Haukal* is hasonlóan határozza meg a kirgizek lakta földrészt. (L. De Goeje kiadásának 14-dik lapján.) *Menander Protector*, VI. évszázbeli byzanti író, arról értesít, hogy *Dizabul* török fejedelem az Altai hegységhez tartozó *Ektagh* alján levő díszes sátrai egyikében a byzanti császár követét egy a kherkisek tartományából való ágyasával ajándékozott meg: τὸν δὲ Ζήμαρχον καὶ θεραπαινὴν ἐτίμησε δοριαλώτω, ἢ δὲ ἦν ἐκ τῶν λεγομένων Χερχίς. ³⁾

Az uigurok a X-ik évszáz közepe körül a kirgizek hatalmát megtörték s őket, a kik a VII-ik évszázban győztes hadjárataikat Dél-Szibériától egész Tibetig vitték, a Jenisszei partjáiig vetették vissza. ⁴⁾ A kirgizekről, a kiknek két fő ága a *kara*-, és *kazak* kirgizek, *Kazwini* néhány érdekes vonást jegyez fel, melyeket Repiczky fordí-

¹⁾ L. az „Új Magyar Muzeum“ V. évf. első kötetét a 173, 174-dik lapon.

²⁾ L. Vámbéry „Das Türkenvolk“ cz. műve 21-ik lapján.

³⁾ L. a bonni kiadás 383-ik lapján.

⁴⁾ L. Vámbéry id. műve 258-ik lapján.

tásában ide jegyzek, a mint következik: „Turk nép. Országok egy hónapi földre terjed. Van királyuk, kit tisztelnek és kinek engedelmeskednek, ő ügyeikben avatott. Jelenlétében csak az üllöt, a ki negyven éven túl van. — — — — — Imájokban dél felé fordúlnak.¹⁾ Évenként három ünnepjök van — — — — — (Vallásuk részben csillagimádásból áll). Eledelek kása, rizs, marha- és jüh-hús, vagy más efféle, tevelhúst kivéve. Van templomuk és *saját irással bírnak*. Ügyekben belátók és a méceset el nem oltják, hagyván azt, míg magától ki nem alszik. Földükön van kőnek neme, melyet éjjel mécs gyanánt használnak s azzal pótolják a lámpák helyét.“

A *kaimakokról* vagy *kumakokról* már volt szó, ezek a guzzok törzseiből valók. *Masudí* pár szóval emlékezik a *kaimak baigur*-okról, s azt mondja, hogy országuk a fehér *Arast* partján fekszik s hogy Transoxaniából valók.²⁾ *Arast* alatt az *Irtis* folyót kell itt értenünk. *Ibn Khordadbeh* azt írja a kimakok vagy kaimakok királyáról (ez az utóbbi névalak a helyesebb), hogy királyuk egy legelő közepén sátrokban tanyázik. Lakóhelye *Taraz*-tól 81 napi járásföldnyire esik.³⁾ A kaimakok földjéről *Kazwini* megjegyzi, hogy földük 35 napi járásra terjed; házaik, illetőleg sátraik, állatbőrből készülnek. Királyuk nincsen, sem templomuk, *tudnak írást*. Azt, a ki a 80-ik életévet túlhaladta, ha valamely ragadós betegsége nincs, imádni szokták, stb. — Azon török nép, melyet a khinai írók *huihu*-nak neveznek s amelynek birodalma az Aral-tó felett kelet felé s az uigurok lakta tartománytól délnek terjedt, a IX-ik és X-ik évszázban nagy hatalommal bírt. A *huihu*-k a Selenga partvidékeiről húzódtak délnyugat felé, egész azon földrészig, a hol aztán birodalmat alkottak. Turkestanból *thu-fan* népét, u. m. a tibetiket kiűzték s a Tarim völgyében levő apró török fejedelemségeket magoknak meghódoltatták.⁴⁾ Egyik *Bogra* nevű fejedelmök *Mirkhond* szerint 920-ban Kr. u. Bokharában háborúzott, egy másik fejedelmök 981-

1) Imáikat más hangkiejtéssel mondják, mint a minőt egymással beszélgetve használnak.

2) L. a *Kitab Muruds* stb. czimű munka IX-ik fejezetét.

3) L. a De Goeje kiadás 31-ik lapján.

4) Azon a téren, mely *Aksu* s a pamiri fősíktól keletre eső *Khotan* város s a *Lob-nor* közt terjed s melyen át a *Kara-Kach* folyik a *Tarim* felé, a

ben fölvette az *Arslan khán* dísznevet (a khinai átírásban *A-sze-lan han*. L. „Zur Uigurenfrage von W. Schott“ Berlin, 1875, a 37-ik lapon.) Török fejedelmeknek ilyenmő díszneveikről feleszsámú adatunk van, így, hogy csak egyet említsek, a *tughzguzok* királya a „vadállatok és lovak“ fejedelmének neveztetett. Egy másik *Bogra* nevő fejedelmők az islam tanait követte s ennek fia *Ilek*, ki a *Sems ed-Daule* dísznevet kapta, 999 körül Kr. u. a samanidák hatalmának véget vetett. *D' Oksza Th.* Arslan khánt s Bograt guzz fejedelmeknek tartja, ¹⁾ ebbenazonban nyilván csalódik, mert a *hui-hu*-kkal oly gyakran érintkezett khinaiak egyik tudós írója *Matuan Lin* nagy műve *Ku-se* című cikkében *A-sze-lan han*-t a *huihuk* királyának mondja. ²⁾

A huihuk mielőtt hatalmas birodalmat alapítottak volna, a *tu-kjue* nép nagyhatalmú fejedelmének hódoltak, ki a VI. évszázban az Altai hegység *Ektagh* (talán *Ak-tagh* „fehér-hegy“) nevű hegyénél székel. Nyelvök a kirgizekéhez hasonló volt, ethnikus nevek khinai alakja (*hui-hu*) az *uigur-* (*uigu*)-ral látszik egyezni. *Spruner* Ázsiának történeti-földrajzi térképén *hui-hu* helyett a *hoeihe* alakot használja; *Reinaud* hírneves francia orientalista *Hoei-hu*-t ír s *Reinaud* ezek mellett még egy *hoei-hoei* népről is emlékezik s *Frähnek* hibául tudja, hogy e két népet összezavarta, pedig a tévedés a hibáztató részén van. ³⁾

GR. KUUN GÉZA.

szóhagyomány szerint valamikor huszonhárom város virágzott volna. Ezen földrész ősi lakosai a török fajú *maksin*-ok voltak, egy kékszemű, vereshajú s szakállú népfaj a melynek ethnikus leírása jól talál az egykori sákákra. Az említett téren több sírhalom találtatott, az egyikben ezek közül egy aranylemezzel díszített arcú női csontvázat, egy másikban egy férfiet *lovastól* s néhány sírban neffrit karpereczeket találtak.

¹⁾ „Historie de l' Empire Ottoman stb.“ a 14-ik lapon.

²⁾ Schott id. értekezése 37-ik lapján.

³⁾ L. „Géographie d' Aboulféda traduite de l'arabe en Français et accompagnée de notes et d'éclaircissements par M. Reinaud stb.“ I. k. „Introduction a la géographie des Orientaux“ (Párizs. MDCCCXVIII).